

Πομπή γάμου από ερυθρόμορφη πυξίδα 5ος αι. π.Χ. Η νύφη οδηγείται στο νέο σπίτι της.

ΤΟ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΟ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Οι κυριότερες γραπτές μαρτυρίες που σώζονται σχετικά με το τελετουργικό του γάμου ανάγονται στους λεξικογράφους¹ και αναφέρονται κατά κύριο λόγο στα έθιμα που επικρατούν στην περίοδο του 5ου αιώνα π.Χ. στην Ελλάδα.

Εδώ θα αναφερθούμε σύντομα στις διάφορες τελετές του γάμου, απ' το συμβολικό χαρακτήρα των οποίων διαφαίνεται ότι ο γάμος αποτελεί κυρίως μια κοινωνική σύμβαση με πολιτικές, οικονομικές και πρακτικές προοπτικές και προεκτάσεις, και με απώτερο κίνητρο τη διαίωνιση της οικογένειας στα πλαίσια της αναπαραγωγής πολιτών, δηλαδή ελεύθερων ανθρώπων, κυρίως ανδρών που θα συνεχίσουν το κατεστημένο σύστημα, τα ισχύοντα, το καθεστώς.

Αναστασία - Φλωρεντία Αντωνίου

Ιστορικός - Dr. de l'Université de PARIS X-Nanterre

Ο γάμος σαν τελετή δεν έχει επίσημο θρησκευτικό χαρακτήρα, δηλαδή δεν είναι συνδεδεμένος με την επίσημη θρησκευτική ζωή και δεν είναι πράξη που τελείται μέσα σε ναό. Είναι ένα σύνολο τελετών, που οι περισσότερες διεξάγονται στο σπίτι του πατέρα της νύφης και διαρκούν συνήθως τρεις ημέρες. Οι τελετές αυτές χωρίζονται λοιπόν σε τρεις φάσεις: στα προαίτια, τον κυρίως γάμο και τα επαύλια.

Στα προαίτια διακρίνουμε τρεις επιμέρους τελετές: τα προτέλεια, την τελετή των απαρχών και τη λουτροφορία. Στα πλαίσια των προτελειών, το κεντρικό πρόσωπο είναι ο πατέρας της νύφης που προσφέρει θυσία στις θεότητες που προστατεύουν το γάμο, δηλαδή στο Δία Τέλειο, την Ήρα Τελεία, την Αφροδίτη, την Άρτεμη και τις Μοίρες². Έτσι ζητά τη βοήθεια των θεών στην αποδέσμευ-

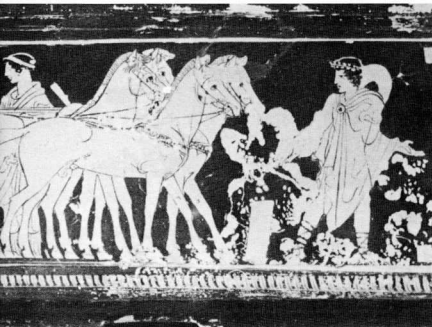
ση της κόρης του απ' την οικογένειά του και στην εισδοχή της στην οικογένεια του μέλλοντα συζύγου της. Ο γαμπρός συνήθως δεν συμμετέχει σ' αυτή την τελετή.³

Στη δεύτερη τελετή των προαυλιών, τον πρωταρχικό ρόλο έχει η ίδια η νύφη. Για πρώτη φορά η νέα γυναίκα κινείται σαν αυτόνομο άτομο – γι' αυτό το λόγο μάλιστα η τελετή αυτή ονομάζεται απαρχαί⁴ – προσφέροντας στην Άρτεμη τα παιχνίδια με τα μαλλιά της.

Η λουτροφορία, όπως το μαρτυρεί και ο όρος, περιλαμβάνει το λουτρό της νύφης, που αποτελεί έθιμο «εξαγωγισμού»: η νέα γυναίκα εγκαταλείπει τις θεότητες του πατρικού της σπιτιού και προετοιμάζεται να λατρεύει τις θεότητες της οικογένειας του μέλλοντα συζύγου της. Και αυτή η τελετή λοιπόν σηματοδοτεί την αποδέσμευση της νύφης απ' το πατρικό

της σπίτι. Για το έθιμο αυτό χρησιμοποιούν νερό απ' ορισμένο ποταμό ή πηγή. Ο Θουκυδίδης⁵ μας πληροφορεί ότι οι Αθηναίες χρησιμοποιούσαν για το γαμικό λουτρό το νερό της πηγής Καλλίρροης. Παράσταση μάλιστα πάνω σε αγγείο (Εικ. 1) αποδεικνύει ότι η μεταφορά του νερού αυτού αποτελεί έθιμο με εορταστικό χαρακτήρα. Η διαδικασία του λουτρού φαίνεται ότι ίσχυε και για τον μέλλοντα σύζυγο (Εικ. 2) χωρίς όμως να έχει ιδιαίτερη συμβολική σημασία.

Τη δεύτερη ημέρα του τελετουργικού του γάμου που χαρακτηρίζεται απ' τις τελετές του κυρίως γάμου, τα σπίατα του γαμπρού και της νύφης είναι εορταστικά διακοσμημένα (Εικ. 3). Στο γυναικίονη, γυναίκες ντύουν (νυμφροστολείν⁶) (Εικ. 4) τη νύφη σύμφωνα με τις οδηγίες της νυμφευτρίας,⁷ μία γυναίκα που συνοδεύει και κατευθύνει τη νύφη σ' όλη

τη διάρκεια του τελετουργικού του γάμου. Ακολουθεί γέυμα (θείνη γαμήκη, γαμοδαΐα) που περιέχει συνήθως ορισμένα εδέσματα, όπως σπλιτά από σουσάμι⁸ και δίνεται στο σπίτι του πατέρα της νύφης. Εκεί εμφανίζεται η συλοισμένη η νύφη, έχοντας καλύψει το πρόσωπό της με καλύπτρα και χωρίς να έχει ζωμένο το πέπλο της, έχοντας δηλαδή αφαιρέσει τη ζώνη της ανύπαντρης. Για τη γυναίκα, η αφαίρεση της ζώνης σημαίνει το πέρας της στη συζυγική ζωή και έτσι την έμμεση εισόδου της στην κοινωνία. Εδώ θα πρέπει ίσως να σημειώσουμε ότι ο έφημος αντίθετα, για να περάσει στην τάξη των πολιτών, να μπορεί δηλαδή να φέρει όπλα, πρέπει να φορέσει ζώνη. Το τέλος του γεύματος ακολουθούν τα ανακαλυπτήρια (Θεωάρητρα ή Οπτήρια όπως λέγονταν στην Αττική). Είναι η στιγμή που η νύφη αποκαλύπτει το πρόσωπό της και αποδεικνύεται έτσι ότι η νέα κοπέλλα είναι πλέον παντρεμένη.

Η νύφη, στο γαμήλιο αυτό γέυμα, συνοδεύεται και κατευθύνεται απ' τη νυμφευτρία. Ο άντρας, αντίστοιχα, έχει δίπλα του τον πάροχο (παρანυμφιο ή νυμφευτή).⁹ Πρέπει να σημειωθεί βέβαια ότι οι άντρες κάθονται μακριά απ' τις γυναίκες, πράγμα που είναι ενδεικτικό της αντιλήψης της εποχής για τον εγκλεισμό των γυναικών.

Ανάμεσα στους καλεσμένους, κυκλοφορεί ένας αμφιθαλής νέος, κρατώντας ένα πανέρι με ψωμιά και επαυλαμβάνοντας τη φράση: Έσθον κακόν, εύρον άμεινον¹⁰, που ίσως να σημαίνει την αποδέσμευση των

νεονύμφων απ' τις οικογένειές τους με σκοπό τη δημιουργία μιας νέας οικογένειας καλύτερης και δυνατότερης απ' τις αρχικές. Πάντως η χρήση του ψωμιού είναι μάλλον συμβολική και σκοπό έχει να εξασφαλίσει στο νέο ζευγάρι αφθονία αγαθών.

Μετά το γαμήλιο γέυμα, μία πομπή σχηματίζεται (Εικ. 5) με σκοπό να μεταφέρει τη νύφη στο νέο της σπίτι. Η μεταφορά αυτή φέρεται να πραγματοποιείται κάτω απ' τις οδηγίες του Ερμή και της Αφροδίτης. Σε μια πλάκα που βρέθηκε στο θιασαστήριο της Περασφόνης στη Λοκρίδα, απεικονίζεται ο Ερμής και η Αφροδίτη με δύο μελλόνυμφους Έρωτες, (Εθνικό Μουσείο, Τάρας IG 8326-EUROPALIA 82, Βρυξέλλες 1982).

Μία άμαξα (ζεύγος ημιονικών ή βοεικόν¹¹) (Εικ. 6), που την οδηγεί ο πάροχος, μεταφέρει το νέο ζευγάρι στο σπίτι του γαμπρού. Φίλοι και συγγενείς ακολουθούν με τα πόδια, με δάδες και τραγουδώντας τραγούδια του Ύμναιου.¹² Η πομπή φθάνει στο σπίτι του άντρα εκεί, ο πατέρας και η μητέρα του γαμπρού ραίνουν τη νύφη με φουνοτύκια και Ξερά σύκα, τα λεγόμενα καταχύσματα.¹³ Το ζευγάρι μοιράζεται μάλιστα και τη λεγόμενη οσημή, είδος πλακούτνια παρασκευασμένου από μέλι και σουσάμι. Αμέσως μετά κατευθύνεται στο νυφικό θάλαμο. Ένας νέος, καλούμενος θυρωρός, φυλάει στην πόρτα,¹⁴ ενώ οι υπόλοιποι τραγουδούν τα επιθαλάμια και θορυβούν για να απομακρύνουν, όπως πιστεύεται, τα κακά πνεύματα.

Η επόμενη ημέρα του κυρίως γάμου είναι μία ακόμη ημέρα εορτής: οι

συγγενείς της νύφης μεταφέρουν διαφορά δώρα για το νέο ζευγάρι, τα επαύλια¹⁵ —τα επαύλια οφείλει το όνομά της και η τρίτη αυτή ημέρα του τελετουργικού του γάμου— και ίσως ο πριν το γάμο κύριος της γυναίκας να έδινε την προίκα που είχε υποσχεθεί στο γαμπρό κατά τη διάρκεια μιας συμφωνίας, της εγγύης.

Μερικές ημέρες αργότερα, ο γαμπρός παραθέτει γέυμα,¹⁶ καλούμενο γαμήλια, στα μέλη της φατρίας του και προσφέρει θυσία στους θεούς. Τονίζει έτσι την αρχή μιας κοινής ζωής με τη νύφη και δηλώνει την επιθυμία δημιουργίας από μέλους του επίσημων δεσμών μεταξύ της γυναίκας που μετέφερε στο σπίτι του και των κοντινών συγγενών και συμπολιτών του.

Σε γενικές γραμμές διαπιστώνουμε, ότι στο τελετουργικό του γάμου όλα τείνουν να εξασφαλίσουν την ευημερία της καινούριας οικογένειας και την τεκνονομία που διασφαλίζει την ύπαρξή της.

Σημειώσεις

1. Φώτιος, Ζεύγος ημιονικών, λουτρά, λουτροφόρος...
2. Σχολ. Αισχύλου, Εύμεινδες, στ. 835
3. Ευριπίδης, Ιφίγενεια εν Αυλίδι, στ. 433 και στ. 717
4. Ηούχιος I, 799
5. Θουκυδίδης II, 15
6. Στράβων VI, 398
7. Σχολ. Αριστοφάνους, Άχαρης, στ. 1056
8. Αριστοφάνης, Είρηνη, στ. 869-870
9. Pollux III, 40, 41
10. Ζηνοδόκος III, 98 (Έλληνες παρομιουργοί)
11. Φώτιος, Λέξεων Συναγωγή, σελ. 52, 22
12. Αριστοφάνης, Όρνιθες, στ. 1728-1730
13. Σχολ. Αριστοφάνους, Πλούτος, στ. 768
14. Pollux III, 43
15. Αριστοφάνης, Είρηνη, στ. 1206
16. Αριστοφάνης, Είρηνη, στ. 1191-1196

Βιβλιογραφία

- DETIENNE M., «Mariage (Puissances du) en Grèce», Dictionnaire des mythologies et des religions des sociétés traditionnelles et du monde antique, II, Yves Bonnefoy (ed.), Παρίσι 1981, σελ. 65-69
- FOLEY H.P., «Marriage and Sacrifice in Euripides' Iphigenia in Aulis», Arethusa 15(1982), σελ. 159-178
- RAMSON E., «Love and Marriage», Life in Ancient Greece, Λονδίνο 1973, σελ. 39-46
- REDFIELD, «Notes on the Greek Wedding», Arethusa 15(1982), σελ. 181-199
- SCHMITT P., «Athens Apaturia: Athens Apaturia et la ceinture. Les aspects féminins des Apaturies à Athènes», Annales E.S.C., 1977, σελ. 1059-1073